

УДК 78.071.1+ 781.68

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2022-1-17>**Юлія ЛЕБІДЬ**

кандидат педагогічних наук, старший викладач факультету музичного мистецтва, Київський національний університету культури і мистецтв, вул. Коновальця, 36, м. Київ, Україна, 01601
ORCID: 0000-0001-6114-572X

Бібліографічний опис статті: Лебідь, Ю. (2022). Вплив IRCAM на розвиток музичної культури XX-XXI століття. *Fine Art and Culture Studies*, 1, 121–125, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2022-1-17>

ВПЛИВ IRCAM НА РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ XX-XXI СТОЛІТТЯ

Мета дослідження – окреслити вплив Інституту дослідження та координації акустики/музики (IRCAM) на розвиток музичної культури XX-XXI століть. **Методологія дослідження** включає використання аналітичного методу задля виокремлення ролі та значення IRCAM. Метод синтезу дозволяє виділити домінуючі риси, що характеризують специфіку електроакустичних творів. Застосування методології культурології необхідне для визначення зв'язків між різними сферами музичної діяльності та ролі технологічного рівня на формування певних напрямків та технік композиції. **Наукова новизна** полягає у визначенні ролі Інституту дослідження та координації акустики/музики (IRCAM) у сучасній музичній культурі та виокремленні внеску Алли Загайкевич у просуванні методик, вивчених у французькій інституції, у вітчизняній композиторській школі. **Висновки.** Відкриття IRCAM стало значною подією в музичному житті. Дана інституція допомагає впроваджувати музичним діячам системну діяльність, що пов'язана з опануванням нових технік композиції, дослідженням акустичних якостей звуку, впровадженням інновацій у творчій процес тощо. Потенціал та прогресивний характер IRCAM розвинувся завдяки керівництву провідного композитора, диригента та теоретика П'єра Булеза. Можна засвідчити, що завдяки можливостям вивчення новацій, що впроваджувались у Інституті дослідження та координації акустики/музики відбувся якісний стрибок у розвитку й вітчизняної музичної культури. Творчість української мисткині Алли Загайкевич, яка пов'язана зі створенням електроакустичних композицій, стала можливою завдяки навчанню у IRCAM. Набутий досвід композитор впроваджує також у педагогічну діяльність, що підтверджується сучасною композиторською практикою її учнів. Написання електроакустичних творів є таким, що має перспективний характер, а їх дослідження може стати темою наступних розвідок.

Ключові слова: IRCAM, електроакустика, Алла Загайкевич, техніка, композитор.

Yuliia LEBID

Candidate of Pedagogy (Ph.D), Senior Teacher of the Music department of Kyiv National University of Culture and Arts, Konovalets Street, 36, Kyiv, Ukraine, 01601
ORCID: 0000-0001-6114-572X

To cite this article: Lebid, Y. (2022). Vplyv IRCAM na rozvytok muzychnoi kultury XX-XXI stolittia [The influence of IRCAM on the development of music culture of the XX-XXI century]. *Fine Art and Culture Studies*, 1, 121–125, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2022-1-17>

THE INFLUENCE OF IRCAM ON THE DEVELOPMENT OF MUSIC CULTURE OF THE XX-XXI CENTURY

The **aim** of the research is to outline the influence of the Institute for Research and Coordination of Acoustics / Music (IRCAM) on the development of music culture of the XX-XXI centuries. The **research methodology** includes the use of an analytical method to highlight the role and significance of IRCAM. The method of synthesis allows highlighting the dominant features that characterize the specifics of electroacoustic works. The application of the methodology of cultural studies is necessary to determine the links between different areas of musical activity and the role of the technological level in the formation of certain areas and techniques of composition. The **scientific novelty** is to determine the role of the Institute for Research and Coordination of Acoustics / Music (IRCAM) in contemporary music culture and highlight the contribution of Alla Zagaykevych in promoting methods studied at a French institution in the domestic school of composition. **Conclusions.** The opening of IRCAM was a significant event in music life. This institution helps to introduce musicians with systematic activities related to mastering new techniques of composition, research of acoustic qualities of sound, introduction of innovations in the creative process, etc. The potential and progressive nature of IRCAM has been developed under the guidance of lead composer, conductor and theorist Pierre Boulez. It can be said that

due to the opportunities to study innovations implemented at the Institute for Research and Coordination of Acoustics / Music, a qualitative leap in the development of domestic music culture has taken place. The work of Ukrainian artist Alla Zagaykevych, which is associated with the creation of electroacoustic compositions, became possible thanks to training at IRCAM. The composer also implements the acquired experience in pedagogical activity, which is confirmed by the modern compositional practice of her students. The writing of electroacoustic works is of a promising nature, and their study may be the subject of further research.

Key words: IRCAM, electroacoustics, Alla Zagaykevich, technique, composer.

Актуальність проблеми. В музичній культурі ХХ століття відбувся ряд відкриттів, які істотним чином вплинули на подальший розвиток академічної практики. Зокрема, вкрай важливе значення мало відкриття у Парижі Інституту дослідження та координації акустики/музики (IRCAM). Напрямок розвідок та музичних експериментів, впроваджуваних у ньому, сприяли якісним змінам в сфері музичного мистецтва. Діяльність цього закладу ініціювала формування аналогічних інституцій у інших європейських країнах. До того ж навчання у ньому нерідко ставало значимою віхою для багатьох композиторів, чия творча діяльність в подальшому була пов'язана з використанням тієї методології, яка сформувалась в цьому закладі. Проте значення IRCAM для розвитку музичної практики загалом та української зокрема, досі не ставало предметом окремих досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика, що пов'язана з дослідженням сфери електроакустики, розкривається в ряді публікацій вітчизняних авторів. Питання виконання електроакустичних та аудіовізуальних творів в естетосфері ансамблевої культури України наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття досліджувалось А. Кравченко. Специфіка сучасних композиторських технік крізь призму творчості П'єра Булеза розкривалась у публікації Ю. Лебідь. Розгляд електромузичного інструментарію як еволюційного фактору культури впроваджував у монографії Є. Куц. Домінантні риси сучасного українського музичного мистецтва висвітлювались у роботах О. Ліцевич та О. Овсяннікової-Трель. Певні аспекти творчої діяльності української композиторки Алли Загайкевич представлені в роботах Г. Юферової, І. Ракунової, Ю. Соколової та А. Поліщук. Актуальні проекти А. Загайкевич окреслено в публіцистичній роботі О. Ліцевич. Попри наявні розробки чимало аспектів залишаються не розглянутими, а саме у розрізі впливу IRCAM на розвиток української музичної практики.

Мета дослідження – окреслити вплив Інституту дослідження та координації акустики/музики (IRCAM) на розвиток музичної культури ХХ-ХХІ століть.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток історії мистецтва демонструє системність та взаємозв'язок різних феноменів. Поява музичних інструментів чи технологій створення та обробки звуку впливає на становлення нових технік, стилів композиції тощо. Формування інституцій чи освітніх закладів визначає новітні тенденції у мистецтві. Саме тому надзвичайно важливою подією у розвитку музичної практики ХХ-ХХІ століття стало відкриття L'Institut de recherche et coordination acoustique/musique – Інституту дослідження та координації акустики/музики в 1970 році у Парижі. Ця інституція була заснована провідним французьким композитором, диригентом, педагогом та теоретиком музики П'єром Булезом за підтримки тодішнього президента Франції Жоржа Помпіду, який взяв курс на розвиток культури, економіки та загальну модернізацію країни. Саме за часів його роботи на посту прем'єр-міністра, а згодом і президента, було ініційовано формування інституцій, що опікувались сучасним мистецтвом. Чималу роль відіграло те, що Помпіду був літературознавцем, викладачем літератури й класичних мов та поціновувачем мистецтва. Першим етапом у створенні новітніх інституцій стало відкриття IRCAM, а через сім років - паризького музею сучасного мистецтва – Центру Помпіду. Треба відзначити, що до формування IRCAM у різних містах існували студії електронної музики. Проте за своїми цілями та масштабами вони не могли зрівнятись з французькою інституцією. Серед попередників можна задати «Elektronmusikstudion», яка відкрилась у 1964 році у Стокгольмі та «STEIM», що виникла в 1969 році у Амстердамі.

П'єр Булез був композитором, що став піонером у впровадженні сучасних технік композиції. Кожна з композиційних технік - серіалізм,

алеаторика, електронна музика була апробована у його творчій діяльності. Всі ці методи композиції віднайшли втілення у багатьох інших митців, які орієнтувались на композиторські здобутки Булеза та інших авангардистів (К. Штокхаузена, Л. Ноно, Л. Беріо та ін.). Проте заснування IRCAM дозволило вплинути на поширення принципу написання музичних творів за допомогою технічних засобів. «Згодом він став директором цієї організації, основною метою якої був розвиток електронної музики авангардного спрямування. За допомогою інституту було також реалізовано чимало проєктів для різноманітних кінострічок, де синтезування звуку було базовим принципом поєднання музичних елементів в єдине ціле» (Лебідь, 2021, с. 32). Використання Булезом технологій вплинуло на появу власних електронних творів. Також чимало інших митців отримали змогу перебувати у цьому провідному закладі Європи, ознайомлюючись з останніми розробками IRCAM.

Основним принципом IRCAM є заохочення продуктивної взаємодії між науковими дослідженнями, технологічними розробками та сучасною музичною продукцією. З моменту заснування ця ініціатива поклала основу для діяльності інституту. На сайті установи відзначено основний вектор спрямувань IRCAM, що полягає у пошуку відповіді на питання про взаємовплив технологій та творчого начала. «Одне з головних питань полягає в тому, наскільки важливо сприяти оновленню музичного вираження за допомогою науки і техніки. І навпаки, наскільки специфічні проблеми, пов'язані з сучасною композицією, призвели до інноваційних, теоретичних, методологічних і прикладних досягнень у науці далеко за межами світу музики» (IRCAM). Ця мета реалізується завдяки наявності ряду різних підрозділів, які дозволяють реалізувати як дослідницьку роботу, так і виступати полем для практики митців. Інститут пропонує унікальне експериментальне середовище, де композитори прагнуть розширити свій музичний досвід за допомогою концепцій, виражених у нових технологіях. Наразі зараз в IRCAM функціонує лабораторія STMS (Sciences et technologies de la musique et du son). Також варто відзначити кооперацію композиторів із сценографами, хореографами, акторами, які беруть участь у реалізації концертних програм.

Завдяки появі технологій, впроваджуваних у IRCAM, композитор і музикант-виконавець набувають фактично рівних прав. За допомогою складних алгоритмів та новітніх засобів композиції вони можуть зафіксувати різні комбінації твору, які раніше були недоступні. «Виконавець і сам може бути автором оригінального алгоритму, бо існує безліч комбінацій параметрів, причому ключовим моментом у подібній творчості стає фактор фіксації і стандартизації інструментарію, що дозволяє «задокументувати» авторські здобутки у сфері тембродизайну і згодом відтворити на іншому інструменті та в іншому контексті» (Куш, 2015, с. 124). Звісно подібна практика композиції найбільше здобула розвитку у західноєвропейському просторі. Адже після відкриття у Парижі IRCAM, аналогічні інституції було засновано в Італії (Tempo Real - центр дослідження та викладання музики, який відкрив у Флоренції Лучано Беріо).

Потрібно відзначити, що діяльність IRCAM вплинула не лише на закордонну музичну практику, а й на вітчизняну. О. Берегова відмічає, що вітчизняна музична практика розвивалась дещо відмінно від західноєвропейської моделі. «Феномен українського авангарду – принципово відмінний від інших західноєвропейських моделей – глибинно пов'язаний з прадавніми витоками національного мистецтва й традиціями ментальної генетики художнього мислення» (Берегова, 2013, с. 72). Хоча на сутнісному рівні авангард зарубіжний та вітчизняний дійсно має різний генезис, проте можна казати про безпосереднє засвоєння технологій, впроваджуваних у IRCAM, українськими композиторами.

Серед митців, які отримали можливість навчатись у цьому закладі, можна згадати провідну українську композиторку Аллу Загайкевич, яка нині системно розвиває сферу електроакустики. В 1995 році вона отримала лист з IRCAM щодо можливості потрапити до навчання. Упродовж року Загайкевич опанувала програми для запису та обробки звуку, отримавши унікальний досвід, якого не мали інші українські митці (Загайкевич). Після повернення до Києва, мисткиня завдяки гранту фундації Сороса змогла відкрити студію електронної музики в Національній музичній академії України імені П. Чайковського. На основі

отриманих теоретичних знань та практичних навичок Загайкевич почала навчати створенню музики за допомогою електроніки студентів, які здобували освіту за спеціальністю «композиція» (Ракунова, 2008, с. 3). Паралельно почала здійснюватися робота у напрямку популяризації творів, які створювались в межах даного напрямку. Так Алла Загайкевич ініціювала запуск проєктів «Електроакустика», «EM-visia», стала засновницею Асоціації електроакустичної музики України. Серед проєктів, які реалізовувала А. Загайкевич, варто згадати такі, як «Електроакустика» та «EM-visia». Перший із них став платформою для здійснення студентських проєктів, тоді як «EM-visia» перетворився на явище, в якому поєднуються різні формати мистецьких дій: концерти, майстер-класи» (Соколова, Поліщук, 2021, с. 93). Ці проєкти були спрямовані на підвищення інтересу до сфери електронної та електроакустичної музики. Такі концертні заходи не проводились до цього в українському просторі. Але їх впровадження, як і курсу з електронної музики для студентів в НМАУ мали свої позитивні наслідки. По-перше, помітним явищем стали твори самої Загайкевич, в яких надавалась увага поєднанню електроніки та вокалу. «Доволі часто інструментальні твори композиторки містять вокальні семпли, що базуються на автентичному народному співі» (Соколова, Поліщук, 2021, с. 93). Велика роль у творчій спадщині композиторки надається принципу написання творів, де поєднуються лінії, що виконуються певним інструментом та генеровані шари. Прикладом такої композиції є електроакустичний твір «Mithe IV: K. S.» А. Загайкевич, що занотований у вигляді партитури, де представлено партію скрипки, фортепіано та «зафіксовано драматургію згенерованих композитором електронних фактурних/сонорних шарів» (Юферова, 2021, с. 136). В ньому використано фрагмент «Купальської» пісні, яка була записана у виконанні фольклорного ансамблю з Кіровоградщини. При записі було використано технології синтезу звуку та обробки його в реальному часі. Серед останніх проєктів композиторки можна згадати презентацію перформанса «Місто», над яким окрім Алли Загайкевич «працювали саунд та медіаартисти Ujif_notfound (Георгій Потопальський), Edward Sol (Едуард Соломкін)» (Ліцкевич, 2021). Він

був представлений на фестивалі високого мистецтва Vouquet Kyiv Stage 2021.

Велику роль мала викладацька практика композиторки, яка сприяла формуванню стійкого інтересу до електроакустики. Кожен твір, написаний студентами-композиторами під час опанування основ електронної музики, згодом презентувався на проєкті «EM-visia». В 2022 році колишня учениця А. Загайкевич - композиторка Анна Аркушина також почне навчатись в IRCAM упродовж року. Серед її електроакустичних творів можна згадати «Let Nobody but the Room», в якому поєднуються звучання флейти та цифровий контент. Тому можна зазначити, що діяльність IRCAM вплинула на європейську музичну культуру загалом та українську зокрема.

Поширення сфери електроакустики потребувала появи колективів, які б працювали у цьому напрямку. Можна згадати ансамбль сучасної музики «ConstantY» (перша назва – «Con-Sonus»), художнім керівником якого є Остап Мануляк, «Ensemble Nostri Temporis». Дані колективи виконують твори як західноєвропейських композиторів, які працюють в сфері нової музики, так і вітчизняних. Поєднання акустичних інструментів та електронних семплів свідчить про органічне «співіснування, що виникає на засадах «пристосування» різних елементів музичної мови один до одного в умовах індивідуально-авторського стилю», їх адаптації до «потреб» музичного смислу в умовах сучасної – мета культурної – свідомості композитора» (Овсяннікова-Трель, 2021, с. 384). Тобто попри те, що принципи композиції є спільними, композиторське мислення дозволяє створити унікальні звучання, які відкривають нові перспективи, що базуються на використанні електромузичних та інтерактивних технологій, які відкривають «неосяжні перспективи для темброво-акустичних і жанрово-композиційних новацій» (Кравченко, 2020, с. 150).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Відкриття IRCAM стало значною подією в музичному житті. Дана інституція допомагає впроваджувати музичним діячам системну діяльність, що пов'язана з опануванням нових технік композиції, дослідженням акустичних якостей звуку, впровадженням інновацій у творчій процес тощо. Потенціал та прогресивний характер IRCAM розвинувся завдяки керівництву провідного композитора,

диригента та теоретика П'єра Булеза. Можна засвідчити, що завдяки можливостям вивчення новацій, що впроваджувались у Інституті дослідження та координації акустики/музики відбувся якісний стрибок у розвитку й вітчизняної музичної культури. Творчість української мисткині Алли Загайкевич, яка пов'язана зі

створенням електроакустичних композицій, стала можливою завдяки навчанню у IRCAM. Набутий досвід композитор впроваджує також у педагогічну діяльність. Написання електроакустичних творів є таким, що має перспективний характер, а їх дослідження може стати темою наступних розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загайкевич Алла Леонідівна. URL: <http://composersukraine.org/index.php?id=583> (дата звернення: 09.02.2022).
2. Кравченко А. Електроакустичні та аудіовізуальні твори в естетосфері ансамблевої культури України (кінець XX – початок XXI століття). Актуальні питання гуманітарних наук, 2020. Вип 31, том 1. С. 147-151.
3. Кушч Є. Електромюзичний інструментарій як еволюційний фактор культури : монографія. Київ : НАКККіМ, 2015. 160 с.
4. Лебідь Ю. Специфіка сучасних композиторських технік крізь призму творчості П'єра Булеза, 2021. Вип. 39. т. 2. С. 29-32.
5. Ліцкевич О. Як навчитися чути музику свого "Міста": інтерв'ю з композиторкою Аллою Загайкевич. Суспільне. Культура, 29.08.2021. URL: <https://suspilne.media/205452-urad-zatverdiv-poradok-peredaci-kostiv-na-vidnovlenna-pamatok-komunalnoi-vlasnosti/> (дата звернення: 09.02.2022).
6. Овсяннікова-Трель О.А. «Нова простота» як системний жанрово-стильовий феномен в сучасному музичному мистецтві. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 448 с.
7. Ракунова І. Нові композиторські технології (на прикладі творчості Алли Загайкевич) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав.: 17.00.03. Київ, 2008. 17 с.
8. Соколова Ю.Ю., Поліщук А.В. (2021). Електроакустичні твори Алли Загайкевич та їхній вплив на українське виконавське мистецтво. Інноваційна педагогіка, 2021. 40. С. 92-95.
9. Юферова Г. В. Музичні комп'ютерні технології в комунікаційних процесах у сучасній українській музиці. Дис. канд. мистецтв.; Національна музична академія України ім. П.І. Чайковського. Київ, 2021. – Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка, Суми, 2021. 255 с.
10. IRCAM. Research Unit STMS. URL: <https://www.ircam.fr/recherche/> (дата звернення: 09.02.2022).

REFERENCES

1. Zahaikevych Alla Leonidivna [Zagaykevich Alla Leonidovna]. Retrieved from: <http://composersukraine.org/index.php?id=583> [in Ukrainian].
2. Kravchenko, A. (2020). Elektroakustychni ta audiovizualni tvory v estetosferi ansamblevoi kultury Ukrainy (kinets XX – pochatok XXI stolittia) [Electroacoustic and audiovisual works in the aesthetic sphere of ensemble culture of Ukraine (late XX - early XXI century)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 31, Vol. 1, 147-151 [in Ukrainian].
3. Kushch, Ye. (2015). Elektromuzychni instrumentarii yak evoliutsiyni faktor kultury [Electromusical instruments as an evolutionary factor of culture]. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].
4. Lebid, Yu. (2021). Spetsyfika suchasnykh kompozytorskykh tekhnik kriz pryizmu tvorchosti Pjera Buleza [The specifics of modern compositional techniques through the prism of Pierre Boulez], 39, Vol. 2, 29-32 [in Ukrainian].
5. Litskevych, O. (2021). Yak navchytysia chuty muzyky svoho "Mista": interviu z kompozytorkoiu Alloiu Zahaikevych [How to learn to hear the music of his "City": an interview with composer Alla Zagaykevich]. *Suspilne. Kultura*. Retrieved from: <https://suspilne.media/205452-urad-zatverdiv-poradok-peredaci-kostiv-na-vidnovlenna-pamatok-komunalnoi-vlasnosti/> [in Ukrainian].
6. Ovsianikova-Trel, O.A. (2021). «Nova prostota» yak systemnyi zhanrovo-stylovyi fenomen v suchasnomu muzychnomu mystetstvi ["New Simplicity" as a systemic genre and style phenomenon in contemporary music art]. Odessa: Vydavnychi dim «Helvetyka» [in Ukrainian].
7. Rakunova, I. (2008). Novi kompozytorski tekhnolohii (na prykladi tvorchosti Ally Zahaikevych) [New composer's technologies (on the example of Alla Zagaykevych's work)]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
8. Sokolova, Yu.Iu., Polishchuk, A.V. (2021). Elektroakustychni tvory Ally Zahaikevych ta yikhniy vplyv na ukrainske vykonavske mystetstvo [Electroacoustic works by Alla Zagaykevych and their influence on Ukrainian performing arts]. *Innovatsiina pedahohika*, 40, 92-95 [in Ukrainian].
9. Iuferova, H. V. (2021). Muzychni kompiuterni tekhnolohii v komunikatsiynykh protsesakh u suchasni ukrainskii muzytsi [Musical computer technologies in communication processes in modern Ukrainian music]. Candidate's thesis. Kyiv: NMAU, Sumy: SDPU [in Ukrainian].
10. IRCAM. Research Unit STMS. Retrieved from: <https://www.ircam.fr/recherche/> [in English].